

MONUMENTELE ȘI OMUL CONTEMPORAN

OLGA MĂRCULESCU

DEFINITORII pentru identitatea istorică a poporului care le-a creat, civilizația și cultura lui se concretizează într-o succesiune de monumente. Efort colectiv sau individual, monumentul sintetizează, în coordonate caracteristice, apartenența la un anume spațiu geografic, purtând însemnele unui anumit timp istoric, revelând un anume ethos, într-un anume stil. Document de autenticitate a unei trăiri istorice milenare, monumentele unei țări ca România sînt în multiple sensuri mijlocul direct de atestare a unor etape din dezvoltarea economică, socială, culturală. Totodată, ele întruhidează puterea de creație și de convergență a poporului, stabilind tot atîtea arcade peste veacuri, într-o fizionomie proprie, de *specific național*.

De la ruinele Sarmizegetusei dacice sau ale podului lui Apollodor, la metopele de pe Tropaeum Traiani, de la Adamclissi; de la mănăstirea Cozia, străjuită de voievodul Mircea în costum de cruciat, la lăcașurile de glorie și smerenie ale lui Ștefan cel Mare, la Voroneț și, apoi, la Trei Ierarhii vasilieni; de la castelul Corvineștilor și Cetatea Făgărașului la ctitoriile brîncovenești; de la Turnul Colței la Palatul Mogoșoaiei, pînă la „Masa tăcerii” și „Coloana nesfîrșită” de la Tg. Jiu ale lui Brîncuși — iată doar cîteva puncte de foc pentru restituirea și rețrăirea istoriei acestui popor atît de armonios așezat în patria lui carpatodunăreană, atît de unitar în varietatea expresiei sale, atît de pregnant în linia profilului său, ctitorit veac după veac pe o matcă europeană, făurindu-și, la răscrucea atîtor civilizații și interferențe de culturi, acea personalitate originală căreia confruntarea veacurilor, într-o specifică dialectică a împrejurărilor istorice, i-o va afirma și o va impune ca a sa, în tot ceea ce numim civilizație materială și spirituală.

Scriind despre un „apriorism românesc” (într-un articol cu același titlu, pe care într-o vreme n-avem a-l recepta ca termen mistic etnicist), Lucian Blaga pleda pentru existența unei „matrici stilistice românești”. Mod de a confirma o spirală a evoluției dialectice căreia i se cuvine un început și un impuls care să-i înscrie o dinamică. „Examenul atent și stăruitor al culturii noastre populare — scria autorul Trilogiei culturii —, ne-a dus la concluzia reconfortantă despre existența unei matrici stilistice românești. Latențele ei, întrezărite, ne îndreptătesc la afirmațiunea că avem un înalt potențial cultural. Tot ce putem ști, fără temerea de a fi dezmințiti, este că sîntem purtătorii bogății ai unor excepționale posibilități. Tot ce putem crede, fără de a săvîrși un atentat împotriva lucidității, este că ni s-a dat să luminăm cu floarea noastră de mine un colț de pămînt. Tot ce putem spera, fără de a ne lăsa manevrați de iluzii, este mîndria unor inițiative spirituale, istorice, care să sară, din cînd în cînd, ca o scînteie, și asupra creștetelor altor popoare”. (E.L.U., 1969, p. 258).

Cronică de epocă, monumentul istoric, înfruntînd veacurile, își pierde treptat efemeritatea lui utilitară, păstrînd numai forța simbolului său. Funcția lui materială, inițială, devine un subordonat istoric; ceea ce impresionează, peste trama anecdotică, fiind în primul rînd încărcătura lui spirituală, semnificată de măiestria, de puterea creatoare a unui popor. Astfel, monumentul se înscrie cu propria-i identitate în tezaurul cu care cultura însăși se instituie în istorie.

Fiecare națiune, fiecare epocă și-a creat și-și creează monumentele sale. În ele se recunoaște, cu ele se confruntă în pereșitate. De aici necesitatea de trăire în *conștiința istorică* și, ca atare, de înscriere a monumentelor ca un relief al geografiei noastre spirituale. Altfel spus, noțiunea de „monument istoric” se cere, poate, chiar reinventată, iar monumentul însuși, reconsiderat.

ÎN ACEASTĂ ncuă și largă deschidere de referințe, noțiunea de „monument” pune cîteva probleme de stringentă actualitate: 1. Monumentul în raport cu intensificarea industrializării și a cerințelor contemporane; 2. Monumentul în strînsă relație cu

difuzarea culturii în mase. Turismul; și 3. Administrarea monumentelor.

Astfel concepută, noua politică de conservare, de valorificare și de promovare a monumentelor istorice în conștiința publică, implică un complex de măsuri și inițiative care privesc îndeaproape însuși „Buletinul” nostru. De unde necesitatea solicitării, asidue și pertinente, a opiniei specialiștilor, la care să se adauge stimulator expresia manifestării de interes și de grijă cetățenească din partea consiliilor populare, a școlilor, a oamenilor de bunăvoință din cele mai variate și mai largi cercuri ale obștei. Anchetă, mese-rotunde, scrisori către redacție, informații și opinii culese „la fața locului”, semnalări critice la adresa autorităților de resort, — acestea ca și alte forme ale unui tot mai viu interes pentru monumentul istoric, se impun pentru veridicitatea, autenticul restaurării, pentru o cît mai chibzuită conservare, pentru o cît mai vie operă de popularizare a valorii și semnificației lui.

SE ÎNȚELEGE că îndatoririle „Buletinului” în această pe cît de vastă pe atît de stringentă acțiune s-ar pierde în iluzii și promisiuni fără o lucidă considerare a realității de fapt. Mai întîi, este o chestiune de climat, de *climat cultural*. În crearea și promovarea lui, favorabilă monumentului istoric, trebuie ținut seama de însăși repercusiunea — dialectic într-un tot explicabilă — pe care o poate avea practica de „înnoire”, de „actualizare”, care devorează trecutul istoric, sărăcindu-l, desfigurîndu-l. Exemple ale „actualizării”, sînt prea multe și prea multe dure-roase. În numele acestui mare „A” a fost dărîmată Academia Mihăileană din Iași și biserica lui Matei Basarab din Galați. La fel poarta fostei Curți Domnești din Iași, împreună cu zidurile de incintă și fîntîna. Este isprava „înnoitoare” a organelor locale de la finele anului 1963, al căror zel distrugător a fost oprit din fericire la timp. căci altfel nu se știe pînă unde s-ar fi extins nedorita lor prezență în urbanistica locală. Or, cum se poate justifica „prefacerea” de materiale de la Amfiteatrul Sarmizegetusei, de la castrele Hinova și Răcari, sau de la Palatul din Hîrlău? Recuperarea nu mai este posibilă, dar evitarea unor astfel de greșeli se impune cu hotărîre.

Vasta acțiune de sistematizare urbană, de construcție edilitară, stă sub semnul edificării socialiste, este o parte integrantă a ei. Industria are nevoie de spațiu, reprofilarea demografică a orașelor impune resistemizarea pretutindeni, ca și crearea de noi orașe, de noi artere, pentru a face față circulației în acest „secol al vitezei”.

Soare, echilibru, armonie; spații verzi, clădiri tridimensionale mult întinse pe verticală, cu jocuri de lumină, aer — toate acestea sînt de înțeles, ne bucură pe fiecare în parte și pe toți împreună.

Dar de ce, în numele alinierii unui bulevard să se frîngă o stradă sau un ansamblu cu pitoresc și tradiție? De ce un spațiu verde să ia locul unei clădiri de la sfîrșitul secolului trecut, sau un bloc „turn” să îngroape importante vestigii ale trecutului, cînd, cu mai mult efort de chibzuită, într-un spirit de armonizare cu exigențele prezentului, se pot căuta, și găsi, soluții adecvate? E adevărat, poate unele străzi, chiar cartiere întregi, nu corespund nici pe departe parametrilor de salubritate modernă, sînt urîte și lipsite de orice atribut edilitar; poate că o anume parte dintr-un anume sat trebuie radical transformată pentru a face loc pe acolo unei artere de circulație sau, pur și simplu, pentru a da oamenilor locuințe sănătoase și confortabile. Noțiunea de *reconstrucție* capătă în aceste circumstanțe o cu totul altă dimensiune. Dar dacă în chiar asemenea perimetre ale vechiului ce trebuie demolat se află și ceea ce denumim „monument istoric”, dacă tocmai într-un asemenea spațiu, urban sau rural, Istoria și-a ales cîndva un loc de proiectare al ei în veșnicie, dacă specificul „regional”, cu atribute de „național”, se întruhidează în vreo uliță, care reamintește un întreg trecut — atunci cruțarea unei

mărturii istorice se propune de la sine. Edilii de astăzi trebuie să găsească o soluție pentru a încorpora noului ceea ce este vechi, dar definitiv. Să ne gândim — între altele — ce ar fi devenit centrul Brașovului dacă — așa cum se și inițiasă cândva — s-ar fi demolat Palatul vechii primării?

„Frumoase“ sau „urite“, monumentele își găsesc puterea morală în raport cu evenimentele, activitățile sociale, sau personalitățile pe care le evocă. Este suficient să amintim centrul istoric al orașului Sighișoara, centrul Slatinei sau străzile breslașilor din Sibiu, sate din Gorj, Maramureș, Vrancea sau Suceava; și nenumăratele clădiri (ale căror plăci comemorative sînt trecute cu vederea), statui, busturi.

POATE reconstruim din vechi ceva cu totul nou, trainic, confortabil. Dar *monumentul*, artă și știință în același timp, își cere drepturile și, mai cu seamă, prioritatea *originalului*.

Avînd posibilități de „înștiințare“ mai reduse decît muzeul, mizînd în primul rînd pe impresia vizuală, pe afect și, în cele din urmă — și în funcție de acestea —, pe stîrnirea interesului științific, monumentul își cere conformitatea cu *adevărul* lui. Altfel, ceea ce recăpătăm, ceea ce „restaurăm“, e un „pseudo-monument“, o machetă de mari dimensiuni.

E valabil oare ceea ce susținem doar pentru „marile“, „incontestabile“ monumente? Dimpotrivă! Adeseori tocmai monumentul modest în proporții — caracteristic în genere arhitecturii noastre —, monument ce nu-și reclamă cu stridentă valoarea, contribuie la acea notă de adevăr și de specific care — pe ansamblu — ne revelează, ne definesc.

În salvarea și valorificarea unor asemenea monumente se pune problema păstrării unui *cadru adecvat* — în măsura în care este cu putință (și este, de foarte multe ori), problema raporturilor diverse între: om-construcție, construcție-natură, construcție-monument, om-monument. Sînt raporturi fără de care firele unei creativități unice nu se pot lega. Tradiția populară ne dă exemple de astfel de urzeală fină, într-o arhitectură în care peisaj și ziduri nu se despart, ci se unesc în inextricabilă armonie.

În sprijinul afirmațiilor noastre, ca exemple de înțelegere modernă și complexă a noilor cerințe, stau cele două mari proiecte de amenajare a unor zone de agrement la Deva și Baia Mare. Desfășurîndu-se pe o suprafață de 90 ha, pornind de la poalele Cetății spre Mureș și încorporînd vechiul parc al Devei, proiectul prevede mijloace cît mai variate de destindere. Proiectul băimărenilor este deosebit de interesant tocmai pentru felul de armonizare cu peisajul, într-o vastă perspectivă către munți.

De ce atunci, încă atîtea cazuri de totală neglijare a *cadrlui* unui monument istoric? De ce grădina cu arbori din jurul Hanului Domnesc din Suceava (în prezent — e adevărat — un modern muzeu etnografic) a trebuit să fie distrusă? Tăierea arborilor din jurul Hanului a fost aici mai necesară decît de la Grădiștea Muncelului, unde — dimpotrivă — creșterea excesivă a vegetației degradează rapid complexul arheologic? Dar zidurile Curții Domnești din Iași, ruinate și părăsite, degradate în plus prin adosarea unor gospodării cu totul necorespunzătoare?

Răspunsurile, se pare, încep să vină.

O ALTĂ caracteristică a etapei contemporane este îmbinarea clădirilor moderne și a diferitelor forme de artă plastică în noile ansambluri spațiale monumentale. Tehnica și elementele ei au cîștigat supremația și arta devine mai dinamică, luînd forme și valori estetice ce duc spre o mai largă accesibilitate. Ne angrenăm astfel într-o muncă de mare răspundere față de noi — urmași — și cei ce ne vor urma. „Un muzeu în aer liber! El va crea desfășurarea spațială a unui sentiment general al epocii... Sub semnul marelui al lui Brâncuși (...), lucrările să spargă aerul, să fie o întrecere în arenă, unde să avem ca rezultat o desfășurare amplă a talentelor noastre, o prefigurare a viitoarelor monumente ale țării“, se exprima un grup de artiști plastici în *Contemporanul* (1969).

Oferind norme de viață, precepte etice și idei estetice, arta nu poate exista fără public. Însingurarea unui artist ar duce la dispariția lui. Căci arta vine de la public și este receptată de public. Astăzi, în noile raporturi ale artei, rolul ei se schimbă, circulația ei este mai mare. Se vorbește azi tot mai mult de o „civilizație a imaginii“ — și artele plastice pot consacra de pe acum modelele estetice.

Publicul, format din toate categoriile social-intelectuale, trebuie *educat sistematic* spre gustul unei arte autentice. Or, cea care vine cel mai mult și, poate, mai direct, în contact cu publicul este arta monumentală, *monumentul*. Trebuie ruptă bariera care există între monument și cel care-l privește. Oricine trebuie

să beneficieze de cunoașterea tezaurilor de artă ale țării, cu conștiința că monumentele îi aparțin. În acest scop, o difuzare cît mai largă în rîndul populației, pentru cei „mari“ și „mici“, care să urmeze o cunoaștere mai profundă, o apreciere mai exactă, devine din ce în ce mai necesară. Astfel n-am fi fost puși în situații jenante aflînd de ciudate utilizări date unor monumente de mare valoare: Palatul de la Potlogi a devenit magazie; Castelul Brîncoveanu din Sîmbăta de Sus — depozit de cereale; sau: ruinele vechii biserici ale mănăstirii Moldovița — devenite adăpost pentru vite ca și biserica de la Rîul Morii, Hunedoara. Sau: ne-am putea feri de neglijențe în conservarea și restaurarea unor monumente pentru care se cheltuiesc bani, muncă și trudă.

PRINTRE importanțele cuceriri ale omului contemporan este apariția timpului liber — „civilizația timpului liber“, cum circulă astăzi termenul. Ea implică spontaneitatea și personalitatea contactelor între oameni, descoperind echilibrul între *munca-personalizată* și *timpul liber-personalizant* (cum declara Jean Fourastié în „Le Figaro littéraire“, 1970).

Aici, laolaltă, ca turist sau nu, omului îi trebuie trezit interesul, lărgită baza informativă. Așa cum, de altfel, se și realizează datorită revoluționării sistemelor de comunicație; radio, televiziunea, presa, sînt tot atîtea canale de continuă revărsare de informații. Dar receptarea operei vii de artă trebuie să-i redea esențialul; auditorul-privitor să înțeleagă care este nota distinctivă a epocii respective, să perceapă și dincolo de simpla anecdotă! În ce privește turismul, cu mijloacele sale mereu îmbogățite, fie el turismul individual, fie cel de masă, ambele modalități trebuie să tindă la *turismul de calitate*. În noua concepție, turismul nu este numai o plăcere ci, conștient sau nu, un studiu, o muncă permanentă de dezvoltare culturală. În cadrul acesteia turismul trebuie să-și afle o finalitate în echilibrul celor vizitate — capodoperele trecutului stînd alături de realizările epocii noastre. Felul cum se trece în fugă pe lîngă monumente, de cele mai multe ori, ar dovedi mai degrabă lipsă de interes și cunoaștere. Credem că o legătură mai strînsă între oficiile naționale de turism și direcțiile de protecție a monumentelor ar remedia situația.

Așadar, ce putem din bogăția noastră oferi turistului, ce implică aceasta?

În primul rînd, forme cît mai bogate de *popularizare* a unor interesante centre monumentale-muzeale, a căror faimă a trecut granițele. Ghiduri în românește și limbi străine, la îndemîna oricui, ieftine, atrăgătoare, precise, ușor de mînuit. Orice punct turistic, orice hotel sau gară să cuprindă o adevărată documentație, între care, bineînțeles, harta orașului, a județului, cu monumentele și muzeele sale, cu principalele căi de acces, să nu lipsească. Apoi ghidul să ofere cu promptitudine și competență sugestii de program pentru timpul liber al turistului, indicîndu-i, recomandîndu-i locuri cu specific și interes. Albumul de fotografii — fie asupra unui singur monument, fie a mai multora, cuprinse și grupate pe teme diverse —, cărțile poștale, seturile de ilustrate, cît mai variate, pînă la micul obiect de artizanat — „spre amintire“ —, toate, s-au dovedit, sînt deosebit de instructive și cu o mare forță de răspîndire. În sfîrșit, corolar cerințelor noastre, un *buletin informativ* al muzeelor și monumentelor n-ar fi lipsit de ecou.

O cale plăcută de a te instrui desfătîndu-te, este *spectacolul*. În afară de „expoziții“, un monument se pretează de multe ori la spectacole interesante. Concerte, balet, piese de teatru și spectacole de sunet și lumină — moderne și captivante, apar tot mai mult ca „exemple demne de urmat“. După cum prezentarea de filme documentare de artă, de conferințe interesante în însăși clădirea monumentului, ar însemna încă o „bătălie cîștigată“.

Este tot ce am dori. Am scos ghiduri — dar insuficiente; am făcut cîteva filme documentare și ne-am oprit; seturile de ilustrate ale monumentelor lipsesc și ele... prestigios; inexistente sînt relațiile între Oficiul de turism și secțiile de cultură și artă.

Așadar, ce oferim publicului — tineretului nostru și turistului?

CELE cîteva constatări și sugestii de început ale acestei rubrici sînt desigur neîndestulătoare. Dar analizele viitoare, mai directe, mai concrete, vor năzui aprofundarea și clarificarea. Valorificarea tezaurului național al monumentelor noastre istorice își caută, își cheamă entuziaștii și osîrduitorii. „Buletinul“ așteaptă deci cuvîntul specialiștilor, ca și al nespecialiștilor, al tuturor celor ce iubesc vestigiile unui trecut mai îndepărtat sau mai apropiat, întruchipat mai mult sau mai puțin artistic, dar — oricum — mărturie a propriei noastre ființe.

Cu încredere.